

BAĞLAMA EDATLARIYLA BAĞLANAN CÜMLELER BAĞLAMA GRUBU OLUŞTURABİLİR Mİ?

İ. Gülsel SEV*

DO THE SENTENCES COMBINED WITH LINKING POSTPOSITIONS MAKE LINKING GROUPS?

Öz

Bağlama edatı, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mana bakımından birbirine bağlayan onlar arasında irtibat kuran edatlardır. Bağlama grubuysa, bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubu olarak tanımlanır. Araştırmacılarımızdan bazıları ya doğrudan ya da dolaylı olarak yaptıkları açıklamalarda özellikle cümlelerin bağlama edatlarıyla bağlandıkları örnekleri bağlama grupları bahsinde ele almışlardır. Diğer bir kısım araştırmacıya göreyse bağlama grubu, isim unsurlarının bağlama edatlarıyla birbirine bağlandığı kelime grubudur. Bu çalışmada kelime gruplarının çeşitlerinden biri olan bağlama grupları ele alınacak, bağlama edatlarıyla ya da bağlaçlarla bağlanan cümlelerin bağlama grubu oluşturması hususuna dikkat çekilecektir.

Anahtar kelimeler: Bağlama edatı, cümle, bağlama grubu.

Abstract

Linking postpositions combine words, phrase and sentences, and make contacts between sentences in terms of form and meaning. Linking groups are defined as phrases consist of two or more nouns which are combined with linking postpositions. Some of the researchers included sentences combined with linking postpositions into linking groups through direct or indirect explanations. According to some other researchers linking groups can be defined as groups in which noun elements are combined with linking postpositions. In the present study, linking groups being a kind of word groups are dealt with, the conditions of sentences', combined with linking postpositions or conjunctions, forming linking groups are evaluated.

Keywords: Linking postposition, sentence, linking group.

* Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sev_g@ibu.edu.tr

Giriş

Diğer alanlarla mukayese edildiğinde Türk dilinin az işlenmiş ve daha çok tartışmalı konularının başında söz dizimi gelmektedir.

Türkiye Türkçesi söz diziminin çalışma alanı içerisine yargısız anlatım birimleri olan kelime gruplarıyla yargılı anlatım birimleri olan cümleler girmektedir.

Bu çalışmada kelime gruplarının çeşitlerinden biri olan bağlama grupları ele alınacak, bağlama edatlarıyla ya da bağlaçlarla bağlanan cümlelerin bağlama grubu oluşturması hususu değerlendirilecek, dikkatlere sunulacaktır.

Bağlama grubunu oluşturan unsura bağlama edatı mı yoksa bağlaç mı denileceği hususunun ayrı bir çalışma konusu olduğunu düşünüyor ve bu noktada bağlama edatı demeyi tercih ediyoruz.¹

Türkiye Türkçesi gramerinde büyük çoğunlukta bağlama edatı ya da bağlaç olarak adlandırılan bu sözcük türünün gramercilerce² nasıl tanımlandığına bir bakalım:

Ahmet Cevat Emre bağlaçları “Sözcükler ve cümleler arasındaki her türlü ilgi ve bağları işaretlemek için kullanılan dil araçları” şeklinde tanımlar.³

Bağlaçlarla ilgili detaylı incelemeler yapan *Oya Kaynak* bağlaçları, kelimeleri ya da cümleleri birbirine bağlayan kelimeler olarak nitelendirmiştir⁴

Tahit Nejat Gencan Dilbilgisi'nde; “Anlamca ilgili cümleleri, tümceleri ya da görevdeş öğeleri bağlamaya yarayan sözcüklere bağlaç denir” diyerek bağlaçları açıklamıştır.⁵

Kaya Bilgegil de bağlaçlar için; “Cümleler, belirtme grupları ve kelimeler arasında irtibat kurmaya yarayan lafızlara bağlaç denir.” tanımını yapmaktadır.⁶

¹ Bu konuda bk. Serdar Yavuz, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Bağlaçlar”, **Diyaletolog Dergisi**, Kış 2011, S. 3, s. 59-107

² Terimlerle ilgili bk. S. Yavuz, a.g.m, s.6.

³ Ahmet Cevat Emre, **Türk Dilbilgisi**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1945, s. 19.

⁴ Oya Kaynak, “Türkçede Bağlaçlar”, **Türk Dili Dergisi**, Ankara 1969, C. XIX, S. 209, s. 697-705.

⁵ Tahir Nejat Gencan, **Dilbilgisi**, TDK Yayınları, İstanbul 1971, s.482.

⁶ Kaya Bilgegil, **Türkçe Dilbilgisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, s. 227.

Doğan Aksan editörlüğünde hazırlanan **Sözcük Türleri** adlı kitapta da bağlaçlarla ilgili şu tanım yapılmıştır: “Eş görevli ya da birbiriyle ilgili sözcükleri, sözcük öbeklerini, özellikle tümceleri bağlamaya yarayan, bunlar arasında anlam ve kimi zaman biçim bakımından bağlantı sağlayan ögelere bağlaç adı verilir.”⁷

Haydar Ediskun bağlaçları; “Başlı başına anlamları olmayan, fakat cümleleri ya da eş görevli kelimeleri ya da kelime öbeklerini hem biçimce hem de anlamca birbirine bağlayan kelimelerdir” diye belirtir.⁸

Muharrem Ergin, bağlama edatları için “Kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mana bakımından birbirine bağlayan onlar arasında bir irtibat kuran edatlardır.” der.⁹

Necmettin Hacıeminoğlu, bağlama edatlarını “Cümleleri veya cümle içindeki kelimeleri ve kelime gruplarını ya mana bakımından yahut şekil itibariyle birbirine bağlayan sözlerdir.” şeklinde tanımlar.¹⁰

Tahsin Banguoğlu Türkçenin Grameri’nde ise bağlam* terimini kullanmış ve “Söz içinde iki kelimeyi aynı değerde iki cümle unsurunu iki yargıyı ve bazen de iki paragrafı bağlamaya yarayan kelimelere bağlam (conjonction) adını veriyoruz.” demiştir.¹¹

Zeynep Korkmaz da bağlaçları; “Kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zaman da paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevleriyle, bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer öğeleridir” şeklinde açıklamaktadır.¹²

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere bağlama edatı ya da bağlacın ortak özelliği kelimeleri, kelime gruplarını ve **cümleleri** şekil ya da anlam ilişkileri içerisinde birbirine bağlayan sözcük türü olmalarıdır.

⁷ Doğan Aksan, **Sözcük Türleri I**, TDK Yayınları, Ankara 1983, s. 144.

⁸ Haydar Ediskun, **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s. 302.

⁹ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul 1988, s. 332.

¹⁰ Necmettin Hacıeminoğlu, **Türk Dilinde Edatlar**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992, s.112.

* Bağlam sözcüğü bugün farklı manada kullanılmaktadır. TDK Türkçe Sözlük’te 1. *isim* Deste, 2. Herhangi bir olguda olaylar, durumlar, ilişkiler örgüsü veya bağlantısı, kontekst, 3. *dil bilimi* Bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü, kontekst, 4. Edebiyat bent.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.500e eb6ff39bd7.59295286 (20.7.2012 tarihinde indirildi.)

¹¹ Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 390.

¹² Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2007 s. 1091.

Türkiye Türkçesi söz diziminin kelime gruplarından biri olan ve daha çok bağlama grubu¹³ olarak adlandırılan kelime grubu muhtelif bilim adamlarınca şöyle değerlendirilmektedir:

Ergin, bağlama grubunu şöyle açıklar:

“Bağlama grubu, sıralama bağlama edatlarıyla yapılan kelime grubudur. Bugün sıralama edatları ve, ile ve bir de ara (...’den...’e kadar) ifade eden Arapça ilâ’dır. ...Bunlardan ‘ilâ’ kadarlık ifade ettiği için yalnız sayılar arasına girer. İle ve ilâ umumiyetle isim unsurlarını bağlarlar ve her çeşit kelime ve kelime gruplarını, bu arada **çekimli filleri ve cümleleri de** birbirine bağlar.” der. Ergin’in ‘ve’ bağlama edatının kullanımıyla ilgili verdiği örnek, iki cümlenin birbirine bağlandığı **geldi ve gitti** örneğidir.¹⁴

Banguoğlu, Belirtme Öbekleri başlığında *Bağlama Öbekleri* kısmında konuyu işler. “Yargı öbeklerini bağlama işleyişleri bir yana, bağlamalar söz içinde aynı işleyişte iki veya daha çok kelimeyi bağlayarak bağlam öbekleri meydana getirirler.”¹⁵

Banguoğlu, “Bağlama öbeklerinin bazı donmuş örnekleri kısaltmış yargı öbeği hâlinde kullanılmaya müsaittirler ve deyimler, atasözleri olabilirler.” der ve cümlelerin bağlandığı şu örneği verir: **büyümüş de küçülmüş**¹⁶

Kelime Grupları isimli kitapta, bağlama grubu başlığında *Asıl Bağlama edatlı Yapılar* bahsinde ve’nin fiillerle teşkil ettiği bağlamalar şu şekilde işlenir:

“Daha ziyade birbirine zıt yönlü hareket ifadesi taşıyan ve cümlede predikat hükmünde olan birlikler de “ve” ve “virgöl” birer bağlama grubu kurar. Dolayısıyla bu tür predikatlı yapıların predikatını ayrı ayrı değil de bir bağlama grubu yapısında görmek gerekir.”¹⁷ Açıkgöz-Yelten **geldi ve**

¹³ Delice, eskilerin terkib-i atfî diye isimlendirdikleri bu kelime grubu için bağlaç grubu, bağlama öbeği, bağlam öbeği, bağlaç öbeği gibi terimlerin de kullanıldığını ifade eder. bk. İbrahim Delice, **Türkçe Sözdizimi**, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 20.

¹⁴ Muharrem Ergin, **age**, s.358.

¹⁵ Tahsin Banguoğlu, **age**, s.510-511.

¹⁶ Tahsin Banguoğlu, **age**, s. 511.

¹⁷ Halil Açıkgöz-Muhammet Yelten, **Kelime Grupları**, İstanbul 2005, s.71-72.

gitti, aldı ve sattı, yazdı ve çizdi örneklerinin bazı gramer kitaplarında çeşitli adlar verilerek sıralı cümle gibi gösteriliyorsa da bunlar birer basit cümle karakterindedir, şeklinde açıklamalarda bulunurlar.¹⁸

Üstünova'nın konuyla ilgili Dede Korkut Destanlarında iki sözcüklü yüklemeleri ele aldığı çalışmasında;

“Eylemlerle kurulu bağlama öbeklerinin herhangi bir bağlaç almaları, bağlaçlar aracılığıyla kurulmaları çok sık görülen bir olay değildir. Eski Türkçeden beri dilimizde bu tür yapıların sıkça kullanılmamaları, bunların yerini yargılı eylemlerle kurulu bağlama öbeklerinin alışı ve bağlaçlarla kurulan bağlama öbeklerinin gelişmesinin daha sonraki dönemlere kalışının nedenlerinden birisi; anlatım kolaylığı sağlamak amacıyla kısalığın tercih edilmesiye diğeri de Türkçenin zamanla zengin bağ-eylem/ulaç sistemini geliştirmiş olmasıdır.” diyerek Destanlardaki zarf-fiil ekleriyle ve bağlama edatlarıyla / bağlaçlarla kurulmayan **aldı içdi, geldi çıktı, bakdı turdı** vb. kullanımları işler.¹⁹

Açıkgöz–Yelten predikatlar arasında bağlama kısmında da konuyla ilgili örneklerle devam ederler.²⁰ *Açıkgöz – Yelten, Sıralamalı, Denkleştirmeli, Karşılaştırmalı, Açıklamalı, Tercihli, Sebepli Bağlama Edatlı Yapılar* başlığının *Cümleler Arasında Sıralama, Denkleştirme, Karşılaştırma, Açıklama, Sebep, Tercihleme, Sonuçlandırmayla Kurulmuş Bağlamalı Yapılar* alt başlığında daha çok cümle bahsinin konusu olmakla birlikte cümleleri bağlayan edatlar olarak değerlendirdikleri örnekleri verirler.²¹

Eve doğru gitmiş ama evi bulamamış.

Kar geliyor çünkü hava soğudu.

Birkaç gün önce gelseydin ya da enine boyuna düşünseydin.

Ne yanar kimse bana ateş-i dilden özge ne açar kimse kapım bad-ı sabadan gayrı

Bazen eve geldiğini duymam bazen gürültüsüne uyanırım bazen de düşlere dalar giderim.

Açıkgöz–Yelten'in bu tarz kullanımları da bağlama grupları içerisinde değerlendirmesi dikkat çekicidir.

¹⁸ Halil Açıkgöz–Muhammet Yelten, **age**, s.73.

¹⁹ Kerime Üstünova, “Dede Korkut Destanlarında İki Sözcüklü Yüklemeler”, **Dil Yazıları**, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 13-22.

²⁰ Halil Açıkgöz–Muhammet Yelten, **age**, s.74-75.

²¹ Halil Açıkgöz–Muhammet Yelten, **age**, s.77-78.

Korkmaz, bağlama grubunu, “Bağlaçlarla birbirine bağlanmış ad veya ad soylu kelimelerin oluşturduğu kelime grubudur.” şeklinde tanımlar. *Korkmaz*’ın verdiği örnekler arasında konumuzu ilgilendiren **ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli** örneğinin bulunması dikkat çekicidir.²²

Özkan-Sevinçli bağlama grubunu “İki ya da daha fazla isim unsurunun sıralama, bağlama, karşılaştırma ve denkleştirme bağlaçlarıyla (ve, ile, ilâ, dahi, ya, yahut, veyahut, fakat, ama, değil, ya...ya, hem...hem, ne...ne, da/de...da/de vb.) oluşturduğu kelime grubudur.”²³ şeklinde tanımlar.

Eserde çoğunlukla isim unsurlarının bağlandığı örnekler verilmiştir. Ancak cümle unsurlarının bağlandığı şu örnek dikkat çekicidir.

Bu işi ya başaracağız ya başaracağız.²⁴

İsim cümlelerinin bağlandığı örnekler de mevcuttur.

***Ne iri yarıydı ne kibirli(ydi) ne edepsiz(di).
Ya gezen bir ölü(yüm) yahut gömülen bir diriyim.***²⁵

Günay Karaağaç, kelime gruplarını, *Söz Öbekleri* başlığı altında ele almıştır.²⁶

Bağlama gruplarını da *Bağlama Öbek ve Cümleleri* olarak isimlendirerek cümlelerin bağlanmalarının da bağlama grubu oluşturduğunu açıkça ifade etmiştir.

Şöyle ki, “Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim ögesinin veya cümlelerin oluşturduğu söz öbeğidir. Sıralama söz birlikleri de denen bu öbeklerde ögeler asıl ve yardımcı olarak ayrılmaz. Ögeler denk olarak birbirine bağlanır.” açıklamalarıyla ”Kısaca söylemek gerekirse, birden fazla sözün bağlama edatlarıyla bir araya gelerek oluşturduğu yapılar, bağlama öbek ve cümlelerdir. Bu öbekler, sıralayıcı bağlama öbekleri ve açıklayıcı

²² Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2007, s. 34.

²³ Mustafa Özkan–Veysi Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 3F Yayınları, İstanbul 2008, s.81.

²⁴ Mustafa Özkan–Veysi Sevinçli, *age*, s. 83.

²⁵ Mustafa Özkan–Veysi Sevinçli, *age*, s. 84-85.

²⁶ Günay Karaağaç, *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2009, s. 129.

bağlama öbekleri biçiminde başlıca iki kola ayrılır.”
açıklamaları bunu gösterir.²⁷

Karaağaç, bağlama öbekleriyle ilgili açıklamalarına şöyle devam eder.

Bağlama öbekleriyle ilgili bazı ayrıntılar;

a. Bağlama edatı (ve, veya, ile, ilâ, fakat, ama, değil vb.) iki isim ögesi ya da cümle arasında bulunur.

b. İçinde ikiden çok isim ögesi bulunan bir bağlama öbeğinde, bağlama edatı son iki isim ögesinin arasında yer alır.

c. Sıralama ve karşılaştırma işlevli edat yinelemeleri de edat öbeği oluştururlar. Bu öbeklerde edatlar, bağladıkları isimlerin önüne veya sonuna gelir. Eğer böyle yinelemeli öbeklerde edat yerine başka söz ve ekler kullanılırsa yineleme öbeği söz konusu olur. Çünkü Türkçede, bütün asıl veya bağlı biçim birimi yinelemeleri, yineleme öbeği oluşturabilirler. Ses, hece, söz, söz öbeği veya cümle gibi her tür sözcük veya söz dizimi birimi, yineleme öbeği yapabilir, der ve konumuzu ilgilendiren şu örnekleri verir.

İster oku ister okuma

Kâh susar, kâh çırpınır, kâh ürperir, kâh çağlar.²⁸

Bilal Aktan, bağlama grubunu, iki ya da daha fazla isim unsurunun bağlaçlarla oluşturduğu kelime grubudur²⁹, şeklinde tanımlar. Ancak, Aktan, *Bağlama Grubunun Cümledeki Görevleri* alt başlığında yüklem olarak görev yapması bahsinde, yaptığı tanıma aykırı düşen, konumuzla doğrudan örtüşen örnekler verir.

Hoca sigarayı sarar ve bekler / Neriman hafifçe kızardı ve şaşırdı / Çalık Hafız elden ha gitti ha gidecek³⁰

Yukarıda da görüldüğü gibi, araştırmacılar bağlama grubunu sadece isim unsurlarının bağlama edatlarıyla bağlanarak oluşturduğu kelime grubu olarak değerlendirmemektedir. Gramercilerin, ya doğrudan ya da dolaylı olarak yaptıkları açıklamalarda özellikle cümlelerin bağlama edatlarıyla bağlandıkları örnekleri vermeleri ve bunları bağlama grupları bahsinde ele almaları dikkat çekicidir. Bu durum, kelime gruplarının “yargısız

²⁷ Günay Karaağaç, *age*, s.164-165.

²⁸ Günay Karaağaç, *age*, s.166.

²⁹ Bilal Aktan, *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, Gazi Kitabevi, Ankara 2009, s. 58.

³⁰ Bilal Aktan, *age*, s. 62.

anlatımlar” tanımlamasını sorgulamamız gerektiğine de sebebiyet vermektedir.

Bir kısım araştırmacıya göreyse bağlama grupları, isim unsurlarının bağlama edatlarıyla birbirine bağlandığı kelime grubudur. Bunları görelim:

Kemal Demiray **Temel Dilbilgisi** adlı eserinde “Aynı çeşitten birkaç kelimenin cümlede eş görevde kullanılması hâlinde bağlaçlarla bağlanmalarından meydana gelen gruplara bağlaç grupları denir” diye tanımlamıştır.³¹ Demiray’ın eserinde cümle örnekleri yoktur.

Rasim Şimşek, bağlama grubu için bağlaç öbeği terimini kullanmış, bağlama grubunu “İki ya da daha çok eş görevli sözcük bağlaçla bağlanarak oluşturulan belirtme öbeğine bağlaç öbeği denir.” şeklinde tanımlamıştır. Şimşek’in verdiği örnekler arasında cümle örnekleri bulunmamaktadır.³²

Metin Karaörs, bağlama grubuyla ilgili olarak “İki kelime veya kelime grubunun eksiksiz olarak sıralama edatları olan ‘ve’, ‘ile’ edatlarıyla bir de (...’den...’e kadar) manasını veren ‘ilâ’ edatlarının meydana getirdiği kelime grubudur. Edat, bağlanan iki unsurun arasına girer.” der.³³ Karaörs’ün verdiği örneklerin hepsi isim unsurlarının bağlantısıyla ilgilidir.

Leyla Karahan bağlama grubunu, “Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubu.” olarak tanımlar.³⁴ Karahan’ın verdiği örnekler arasında cümlelerden oluşanlar yoktur.

İbrahim Delice, *Kelime Öbekleri* başlığında *Edat Öbekleri*’ni ele alır. *Bağlama Edatı Öbeği* alt başlığında konuyu şöyle değerlendirir. “Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış iki veya daha fazla cümleden küçük biçimbirimsel birleşenin oluşturduğu kelime öbeğidir.”³⁵

Delice’nin açıklamaları doğrultusunda bağlama edatlarıyla birleşenlerin isim unsurları olduğu sonucuna varmak mümkündür. Hatta Delice, “Cümleyi başka bir cümleye bağlayan veya cümle başında kullanılan

³¹ Kemal Demiray, **Temel Dilbilgisi**, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1984, s. 194.

³² Rasim Şimşek, **Örneklerle Türkçe Sözdizimi**, Trabzon 1987, s.390.

³³ Metin Karaörs, **Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri**, Kayseri 1993, s. 7.

³⁴ Leyla Karahan, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.30.

³⁵ İbrahim Delice, **age**, s. 20.

bağlama edatları sözdizimsel açıdan pekiştirme tümleci*** olarak değerlendirileceği için bağlama edatı öbeği oluşturmaz.” şeklinde cümlelerin bağlama edatlarıyla bağlanmış şekillerinin bağlama grubu oluşturmayacağını açıkça ifade etmiştir.³⁶

Bu durumda, cümlelerin bağlama edatlarıyla bağlandığı yapılara bağlama grubu denilip denilmeyeceği, başka bir deyişle bağlama grubunun unsurlarının cümle olup olmayacağı hususunun irdelenmesi gerektiği açıktır.

Bu noktada, cümleleri birbirine bağlayan bütün bağlama edatları bu kategoride değerlendirilmeli midir? sorusuyla karşılaşıyoruz. Bu da bağlaçların ya da bağlama edatlarının tasnifi meselesini gündeme getirmektedir. Araştırmacılarımızın tasnif denemelerine göz atalım:

Kaynak, Türkçede Bağlaçlar isimli makalesinde bağlaçları yapıları bakımından ve anlamları-görevleri bakımından inceler:

Yapıları bakımından bağlaçlar 1) Tek kelime hâlinde olanlar (yalın olanlar, birleşik olanlar) 2) Birlik hâlinde kullanılan bağlaçlar (yalın olanlar, bileşik bağlaçlar).

Anlamları-görevleri bakımından bağlaçlarsa üç grupta incelenir. 1) Kelime bağlaçları, 2) Cümle bağlaçları, 3) Kelime ve cümle bağlaçları.

Yazar cümle bağlaçlarını ayrı ayrı hem görev bakımından hem de anlam bakımından inceler. Görev bakımından iki cümle arasında kullanılanlar ve iki cümle arasında kullanılanlar olmak üzere iki grupta değerlendirir. Anlam bakımından karşıtlık anlamı kazandıran cümle bağlaçları, sebep anlamı kazandıran cümle bağlaçları, özet anlamı kazandıran cümle bağlaçları, ihtimal anlamı kazandıran cümle bağlaçları, anlamı pekiştiren cümle bağlaçları olmak üzere beş grupta değerlendirir.

Ayrıca kelime ve cümle bağlaçlarını anlam bakımından kendi içerisinde beraberlik anlamı verenler, seçme anlamı verenler, karşılaştırma anlamı verenler şeklinde olmak üzere 3'e ayrılarak inceler.³⁷

*** Bazı biçimbirimler de cümlelerin tamamıyla ifade edilen anlama birtakım farklılıklar getirmek için kullanılır. Bu işlevle kullanılan biçimbirimler, yüklemi değil de doğrudan cümleyi tamamladığı için yükleme bağlanmaz. Bu tür biçimbirimler, pekiştirme tümleci olarak değerlendirilmelidir. (İbrahim Delice, *age*, s.160)

³⁶ İbrahim Delice, *age*, s.21.

³⁷ Oya Kaynak, *agm*, s. 697-705.

Gencan Dilbilgisi adlı eserinde yapılarına göre incelemiş ve beş gruba ayırmıştır. 1) Yalın bağlaçlar, 2) Türemiş bağlaçlar, 3) Bileşik bağlaçlar, 4) Öbekleşmiş bağlaçlar, 5) Yabancı kökenli bağlaçlar³⁸

Ergin bağlaçları edatlar başlığı altında bağlama edatları alt başlığıyla tasnif eder. Ergin'e göre edatlar; ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları olmak üzere üç çeşittir. Ergin, bağlama edatlarını sıralama edatları, denkleştirme edatları, karşılaştırma edatları, cümle başı edatları, sona gelen edatlar, kuvvetlendirme edatları şeklinde sınıflandırır.³⁹

Türkiye Türkçesinde edatlar denildiğinde akla ilk gelen çalışma olan *Hacıeminoğlu*'nun **Türk Dilinde Edatlar** isimli eserinde bağlama edatları şu başlıklar altında incelenmiştir:

1) Cümle başı edatları, 2) Asıl bağlama edatları, 3) Denkleştirme edatları.

Bağlama edatlarını mana, şekil ve kullanılış bakımından şu gruplara ayırır:

a) Herhangi iki cümleyi bağlayanlar, b) Şart cümlelerini bağlayanlar, c) Cümle başı edatları.

Bağlama edatlarını menşei ve teşekkül tarzı bakımından da üç gruba ayırır:

a) Yabancı asıllı olanlar, b) Eskiden edat olarak kullanılagelenler, c) Edat durumunda kullanılan kalıplaşmış kelime grupları.⁴⁰

Hacıeminoğlu, Karşılaştırma-Denkletirme Edatlarını bağlama edatlarının bir çeşidi olarak ele alır.⁴¹

Banguoğlu bağlama ilişkileri ve bağlam çeşitleri diye kapsamlı bir tasnife gitmiştir. Banguoğlu'na göre; Bağlama ilişkileri başlığı altında 1) Ulama bağlamları, 2) Ayırtlama bağlamları, 3) Karşıtlama bağlamları, 4) Almaşma bağlamları, 5) Üsteleme bağlamları, 6) Açıklama bağlamları, 7) Salt bağlamlar, 8) Yer verme bağlamları, 9) Sebep bağlamları, 10) Sonuç bağlamları, 11) Amaç bağlamları, 12) Şart bağlamları, şeklindedir. Devamındaysa on iki sınıfa ayrılan bağlaçların ilk altısı yan yana bağlantı, sonraki

³⁸ Tahir N. Gencan, *age*, s.483.

³⁹ Muharrem Ergin, *age*, s. 328-344.

⁴⁰ Necmettin Hacıeminoğlu, *age*, s. 112-269.

⁴¹ Necmettin Hacıeminoğlu, *age*, s. 261-269.

altısıysa alt alta bağlantı kurarlar, diye bir açıklama getirmiştir.

Bağlamaların çeşitleri bölümünde bağlamaları köken itibariyle incelemeyi tercih etmiştir: *Banguoğlu*'na göre bağlam çeşitleri 1) Türkçe asıllı bağlamlar, 2) Birleşik bağlamlar, 3) Yabancı asıllı bağlamlar şeklinde üçe ayrılır.⁴²

Bağlaçlarla ilgili en geniş sınıflandırmayı yapan *Zeynep Korkmaz* bağlaçları kökenlerine göre, şekil ve şekil bilgisi yapılarına göre, işlevlerine ve cümledeki yerlerine göre başlıkları altında sınıflandırma yapmıştır.

Korkmaz'a göre bağlaçların sınıflandırması şöyledir:

I. Kökenlerine göre bağlaçlar, a) Yabancı kökenli bağlaçlar, b) Karışık kökenli bağlaçlar, c) Türkçe kökenli bağlaçlar.

II. Şekil ve şekil bilgisi yapılarına göre bağlaçlar, a) Tek kelimededen oluşan bağlaçlar, b) Çeşitli kelime grubu halinde olan bağlaçlar, c) İki veya daha çok kelimenin tekrarıyla oluşan bağlaçlar d) Cümle yapısında olan bağlaçlar.

III. İşlevlerine ve cümledeki yerlerine göre bağlaçları beş grupta incelemiş ayrıca cümle bağlayıcısı niteliğinde olanlarıysa kendi arasında anlam bakımından ele almıştır. a) Sıralama bağlaçları, b) Denkleştirme –karşılaştırma ve seçme bağlaçları, c) Pekiştirme bağlaçları, d) Nöbetleşme bağlaçları, e) Cümle bağlayıcısı niteliğindeki bağlaçlar.

Cümle bağlayıcısı niteliğinde olanlar işlev bakımından a) Açıklama bildiren cümle bağlayıcıları, b) Sonuç bildiren cümle bağlayıcıları, c) Üsteleme bildiren cümle bağlayıcıları, d) Sebep bildiren cümle bağlayıcıları, e) Zıtlık bildiren cümle bağlayıcıları, f) Daha başka işlerde kullanılan cümle bağlayıcıları şeklinde bir tasnif yapmıştır.⁴³

Görüldüğü gibi, bağlaçlar ya da bağlama edatlarını tasnif denemelerinde yapı, köken ve işlev özellikleri esas alınmıştır. Bağlama edatlarının tasnifi noktasında bizim için önemli olan çalışmamızın konusunu oluşturan bağlama edatlarının söz konusu araştırmacılarca işlenmiş olmasıdır.

⁴² Tahsin Banguoğlu, *age*, s. 390-395.

⁴³ Zeynep Korkmaz, *age*, s. 1095-1136.

Araştırmamız için aslolan iki cümleyi birbirine bağlayan bağlama edatının, tıpkı iki isim unsurunu birbirine bağlaması gibi, bağlama grubu oluşturup oluşturmayacağıdır. Şimdi, bu tarz bağlama edatlarını, cümle örneklerini verelim:

Kelime tekrarıyla oluşturulan **hem...hem, ister...ister, kâh...kâh**⁴⁴, **ne...ne, ya...ya, ya...yahut da** bağlama edatlarında eş görevdeki iki cümle sıralama, karşılaştırma ve denkleştirme suretiyle birbirine bağlanır.

hem...hem

Çalışıkuşu, *benim hem hoşuma gider hem işime yarardı.* (R. Nuri Güntekin)^{**}

hem...hem de

Hem Gide’i anlamazsın hem de aleyhinde bulunursun. (S. Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü, 53)^{*}

Hem sizleri göreyim, hem bu haberi vereyim, hem de kirlileri toplayıp götürüyüm dedim. (S. Çokum, Ağustos Başağı, 110)^{*}

ister...ister

*İster tutumlu olsun, ister har vurup harman savursun, bize ne!**

İster inanın ister inanmayın, bu benim için hakiki zevkti. (A.H. Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü, 144)^{*}

kâh...kâh

Kâh yürür kâh sallanır ! Eziyor bağrımızı (S. Akalın, Türk Manileri, 209)^{}*

Ayaklarım kâh bir çukura giriyor kâh bir taşa çarpıyor, kâh karpuz kavun koruklarını andıran birtakım şeyler üzerinde kayıyor (Y. K. Karaosmanoğlu, Yaban, 19)^{*}

⁴⁴ Dilimizde kâh...kâh kullanımına yakın bazen...bazen, bazı...bazı, bir...bir yapıları sözcük türü olarak ad, görev adı olarak zarfır. Öge olarak özne durumunda olan biri...biri, kimi...kimi yapıları da sözcük türü olarak ad, görev adı olarak da ad’dır. Bu sebeple çalışmamızdan çıkarılmıştır. Bu konuda bk. Kerime Üstünova, “Sözcük Türü Görev Adı Ayrımı”, *Dil Bilgisi Sorunları*, Kesit Yayınları, İstanbul 2010, s. 157-162. Leyla Karahan, “Sonra, Önce Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu”, *Uluslararası Türklük Araştırmaları Sempozyumu*, 25-27 Nisan 2007, Erzurum, Dil Araştırmaları, Sayı:1, Ankara 2007, s. 39-48.

^{**} Örnekler Leyla Karahan’ın *Türkçede Söz Dizimi* isimli eserinden alınmıştır.

^{*} Örnekler Zeynep Korkmaz’ın *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)* isimli eserinden alınmıştır.

Kâh susar, kâh çırpınır, kâh ürperir. (N.F. Kısakürek, Çile, 190)*

ne...ne

Hayri Efendi, *müdürün önünde ayakta ne bir şey söyleyebiliyor, ne dönüp yerine oturabiliyordu.* (M. Ş. Esendal, Ev Ona Yakıştı, 12)*

Ne doğan güne hükmüm geçer ne hâlden anlayan bulunur. (C. Sıtkı Tarancı)**

ne...ne de

Günün ucu azıcık görününceye kadar *ne konuşular, ne de azıcık durup soluk aldılar* (Y. Kemal, İnce Memed, 62)*

ya...ya

*Ya bu deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli**

Uğursuz konağı da *düşünmeden ya satar, ya kiraya verirsin !* (Y. Kadri Karaosmanoğlu)**

ya...ya da

Ya araya laf giriyor ya da vazgeçiyordu. (Y. Kemal, İnce Memed, 237)*

*Ya otur kendisini bekle ya da yarın telefonla ara**

Söz konusu yazıyı *ya kendin getir ya da mektupla gönderiver**

Adam kendine geldiği vakit *ya sabah olmuştur*, etraf aydınlıktır *ya da gece olmuştur*, ortalık karanlıktır. (S. Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü, 10)*

ya...yahut da

Öyleyse *ya hâlâ evde uyuyor yahut da dünyayı unutmak için çalışıyordur.* (S. Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü,20)*

Bir dokunan olsa *ya deli gibi saldırır*, kavga ederdi *yahut da kendini yerlere atar*, çamurların içinde debelene debelene, böğüre böğüre ağlardı (T. Buğra, İbiş'in Rüyası, 15)*

Aynı manada kullanılan **ama**⁴⁵, **fakat**, **lâkin** bağlama edatları genellikle zıtlık ifadesiyle iki cümleyi birbirine bağlar.

ama

Vücudu baştanbaşa değişmiş ama huyu değişmemişti. (T. Buğra)**

⁴⁵ Ama bağlama edatının fonksiyonlarıyla ilgili bk. Kerime Üstünova, "Ama'nın İşlevleri", **Dil Bilgisi Sorunları**, Kesit Yayınları, İstanbul 2010, s. 85-94.

*Ne konuştuklarını duyamıyordum ama yüzlerinde hüznü bir şeyler vardı. (S. Faik Abasıyanık)***

fakat

*Ağaç güneşte serpilir fakat toprağın derinliklerindeki köküyle beslenir. (A. H. Tanpınar)***

*Orhan, onun yüzüne doğru biraz eğildi fakat titremesi artınca durdu. (P. Safa)***

lâkin

*Halis bir şiir fena okunabilir lakın sahte bir şiir iyi okunmaz. (Y. Kemal Bayatlı)**

ve bağlama edatı aralarında bağ olan iki cümleyi birbirine bağlar.

ve

*Rahmi duruma bakıyor ve sonuç almaktan umut kesiyordu. (T. Buğra, Yağmur Beklerken, 194)**

*Dönerken bu sefer odama girdi ve yüzüme söyledi. (O. Pamuk, Sessiz Ev, 242)**

*Tren, Kayışlar istasyonundan geçiyordu ve yavaş ortalık ağarıyordu. (Y. Kadri Karaosmanoğlu)***

*Topuz, dikkatli ve hesaplı bir el hareketiyle ağır ağır çevrildi ve kanat ağır ağır açıldı. (P. Safa)***

veya, ya da, yahut bağlama edatları da aynı manada kullanılırlar. Ayrı olmakla birlikte aynı değerde tutulan iki ifadeyi anlatan cümlelerden ikincisinin önüne getirilir.

veya

*Evet! Hemen tekmi! Boğaziçi bu gece kayıklanmış(tı) veya sandallanmıştı. (N. Nazım, Zehra, 7)**

*Dünyanın en budala, en cahil insanları bile kendi hâllerince yaratabildikleri sevgileriyle mesut oldular veya perişan oldular. (S. Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü, 26)**

ya da

*Git, durumunu anlat ya da oralı olma**

yahut

Bu gelişi bekler gibiydi yahut da bu gelişten habersizdi. (S. Çokum, Ağustos Başağı, 148)*

Elleri ceplerinde kendi kendine deniz kenarında dolaşır yahut ağaçların altında kitap okurdu. (R. Nuri Güntekin)**

Dilimiz bağlama edatları bakımından zengin bir dildir. Hacıeminoğlu, Kutadgu Bilig'den itibaren bugüne kadar Türkçedeki diğer edatların sayısı ve çeşidi gittikçe azaldığı hâlde bağlama edatlarının zenginleşmesini, Türkçenin gelişmiş ve işlenmiş bir dil olmasına bağlar.⁴⁶

Türk dilinin ifade gücünü gösteren zengin bağlama edatı kadrosundan seçip verdiğimiz örneklerde dikkati çeken en önemli özellik cümleleri birbirine bağlayan bağlama edatlarının aynı şekilde isimleri ve isim unsurlarını da birbirine bağlamasıdır. Şöyle ki *kırmızı ve siyah, olmak ya da olmamak, çalışkan fakat şanssız, güzel ama vefasız, ne sevinç ne üzüntü, hem annem hem babam, ya bunu ya şunu* gibi.

Öyleyse isim ve isim unsurlarını birbirine bağlayan bağlama edatlı yapılar bağlama grubu oluşturuyorsa aynı bağlama edatları cümleleri de bağladığına göre bunlara da bağlama grubu denilebilir mi ?

Bu durumda bağlama gruplarını, bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış isim veya isim soylu kelimelerle, **cümlelerin** oluşturduğu kelime grubu olarak değerlendirmek, kelime grubuyla ilgili mevcut tanımlamayı da irdeleyerek, belki de yeniden ele almak Türkçemizin söz dizimi açısından bu konu üzerinde düşünmeyi gerektirmektedir.

Kaynakça

- Aksan, D. (1983). *Sözcük Türleri I*, TDK Yayınları, Ankara.
Aktan, B. (2009). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
Bilgegil, K. (1982). *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
Delice İ. (2007). *Türkçe Sözdizimi*, Kitabevi, İstanbul.
Demiray, K. (1984). *Temel Dilbilgisi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
Ediskun, H. (1988). *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
Emre, A.C. (1945). *Türk Dilbilgisi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

⁴⁶ Necmettin Hacıeminoğlu, *age*, s. 112-113.

- Ergin, M. (1988). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Gencan, T. N. (1971). *Dilbilgisi*, TDK Yayınları, İstanbul.
- Hacıeminoğlu N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Karahan L. (2004). *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Karahan L. (2007). Sonra, Önce Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu, *Uluslararası Türklük Araştırmaları Sempozyumu*, 25-27 Nisan 2007, Erzurum, Dil Araştırmaları, Sayı:1, Ankara, 39-48.
- Karaörs M. (1993). *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*, Kayseri.
- Kaynak O.(1969). Türkçede Bağlaçlar, *Türk Dili Dergisi*, Ankara 19 (209), 697-705.
- Korkmaz Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara.
- Korkmaz Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- Özkan M. - Sevinçli V. (2008). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, 3F Yayınları, İstanbul.
- Şimşek R. (1987). *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon.
- Üstünova K. (2010). Sözcük Türü Görev Adı Ayrımı, *Dil Bilgisi Sorunları*, Kesit Yayınları, İstanbul, 157-162.
- Üstünova K. (2010). Ama'nın İşlevleri, *Dil Bilgisi Sorunları*, Kesit Yayınları, İstanbul, 85-94.
- Üstünova K. (2011). Dede Korkut Destanlarında İki Sözcüklü Yüklemler, *Dil Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 13-22.
- Yavuz S. (2011). Türkiye Türkçesi Ağzlarında Bağlaçlar, *Diyalektolog Dergisi*, Kış, 3, 59-107.